

матеріалів, у тому числі оригінальний план Полтавської битви 1709 р. (див.: *Гольденберг Л.А.* Картографические источники. – С.380).

²¹ Краузе ван-дер-Кон А. Как отнеслась Голландия к победе русских под Полтавой // Журнал министерства народного просвещения. – 1910. – Ч.XXVII (май). – С.124.

²² Там же. – С.125.

²³ Книга Марсова или воинских дел от войск царского величества российских во взятии преславных фортификаций, и на разных местах храбрых баталий учинённых над войски его королевского величества швейцарского. – Санкт-Петербург, 1713. – 193 с.

²⁴ Опис («Description de la bataille de Poltawa, par de Fer») мав 34 рядки ґравірованого тексту (а не 84, як стверджували В.Борисов та О.Носков (див.: Полтавская битва 1709 – 27 июня – 1909 г. – С.274)).

²⁵ *Гольденберг Л.А.* Картографические источники. – С.364.

²⁶ У тексті опису плану В.Борисов і О.Носков зазначали: «План складено де Фером у 1714 р. У правому верхньому куті №53, тобто він міг бути доданий до якогось твору» (див.: Полтавская битва 1709 – 27 июня – 1909 г. – С.274).

²⁷ http://www.rusbibliophile.ru/Book/La_Journee_de_Poltawa_en_

²⁸ Опис Полтавської битви є органічною складовою частиною «португальського» примірника, але на відміну від вказаних В.Борисовим та О.Носковим 84 рядків, містить 34 рядки ґравірованого тексту.

The article represents the author's version of the Poltava battle plan development and application made by a well-known French cartographer Nicolas de Fer in 1714. Two variants of the map are given. The map was considered lost from the middle of the 1950th until recently.

РЕЦЕНЗІЇ

Шевченків край. Історико-етнографічне дослідження. – К.: Наукова думка, 2009. – 546 с.

На рубежі тисячоліть у світовій історичній науці відбувся відчутний поворот від універсальних схем та «великих наративів» убік локальних «історій-розповідей» (Ж.-Ф. Ліотар). На зміну звичайному детермінізму приходить усвідомлення важливості локальних подій, місцевих культурних традицій, ролі окремих історичних постатей у суспільному розвитку. На цьому тлі відбувається переформатування дисциплінарної структури історичної науки, переосмислення ієрархії окремих відгалужень соціогуманітарного знання. Міждисциплінарність у поєднанні з емоційним відчуттям коренів відкриває нові можливості для перетворення справедливо критикованого за методологічну нерозбірливість краєзнавства на підсистему історичної локалістики, максимально наближеної до людини в її соціальному оточенні.

Надто широке коло людей, причетних до творення краєзнавчої продукції, наявність серед них багатьох любителів-непрофесіоналів таїть у собі загрозу втрати критеріїв об'єктивності і науковості. Виникає небезпека штучної «героїзації» своєї історії, ідеалізації місцевих діячів – всього того, що найчастіше вкладається в поняття «історичний романтизм». Непоодинокими є випадки відвертого дилетантизму, політичної заангажованості, схильності до міфотворення.

Можна констатувати, що краєзнавство довше, ніж це потрібно, зациклилося на етапі збирання інформації і як соціальний інститут виявилось неготовим відповісти на інформаційні виклики ХХІ ст. Ідеться насамперед про нездатність краєзнавства вписатися, з одного боку, в «герменевтичне коло» наукових напрямів, зайнятих осмисленням природи сучасної інформації, а з другого – створити інформаційну систему (банк даних), здатних полегшити справу пошуку потрібних відомостей у безмежному просторі сучасних комунікацій. Саме тому величезний обсяг фактографічного матеріалу, у різні часи уведеного краєзнавством у науковий обіг, у своїй переважній більшості лишається «незабезпеченим», його просто неможливо освоїти. Дається взнаки і застарілість терміносисте-

ми, яка у краєзнавстві сьогодні перебуває на тому ж рівні, що й у 50 – 60-х рр. минулого століття.

Про необхідність зміни парадигми краєзнавства сьогодні багато говорять і пишуть. Ідеться не просто про відмову від емоційних оціночних домінант «краєлюбства», але про зміну епістемологічних основ локальних досліджень: перенесення фокуса уваги з дослідження «маловідомих фактів» і «напівзабутих імен» до вибудови просторових образів на основі нових парадигм і підходів.

Із цього погляду чималий інтерес становить третя книга із започаткованої 2002 р. серії «Історія регіонів України» – «Шевченків край. Історико-етнографічне дослідження» (керівник авторського колективу В.М.Щербатюк). Уже тоді, коли побачила світ перша книга серії, присвячена Лисянщині, стало ясно, що маємо справу з певним переосмисленням співвідношення краєзнавства й регіональної історії і появою нового напрямку історичних досліджень – мікрорегіональної історії. Адже попри загальну назву серії ішлося не про мезорівень історичного дослідження, який уже тоді впевнено претендував на статус та «ім'я» історичної регіоналістики, а про мікрорівень у регіональних дослідженнях, тобто не стільки про історію регіонів як певних цілісностей, скільки про вивчення мікрорегіонального простору – історії поселень, розселення, суспільного життя на порівняно невеликих територіях, сформованих навколо економічних, оборонних, культурних центрів. Продемонстрований у такий спосіб відхід від фрагментарності краєзнавчих пошуків дав виразний ефект максимального наближення до території і життя простих людей з одночасним розширенням можливостей проникнення у складний світ ментальності, ідентичностей, формування національної ідеї. І якщо на матеріалі невеликої Лисянщини ці можливості вимальовувалися ще недосить виразно, то книга «Шевченків край» їх продемонструвала наочно і переконливо.

Автори визначили жанр книги як історико-етнографічне дослідження Черкащини, точніше тих її п'яти районів, які можна вважати батьківщиною Т.Г.Шевченка. І хоч межі умовного регіону – Шевченкового краю – важко точно окреслити, саме тут, у Середньому Подніпров'ї, перебуває духовний центр України, осередок формування національної ідентичності та історичної пам'яті. Цілком доречним тому (хоч і не дуже органічно вмонтованим у структуру видання) є звернення авторів до біографії Великого Кобзаря, аналіз впливу його творчості на пробудження національної свідомості українського народу. Рідний край постійно перебуває у фокусі уваги Шевченка, а створені ним художні образи дають найточніше уявлення про життя населення краю, суспільні настрої, соціонормативну культуру.

Починаючи з другого розділу, історія Шевченкового краю подається у хронологічному викладі. Автори демонструють ґрунтовну обізнаність із зміною археологічних культур на території краю, простежують місце і роль регіону у формуванні території Давньоруської держави, особливості його колонізації у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. Чимало уваги приділено формуванню козацтва як нової суспільної верстви й ефективної військової сили, політичному устрою і воєнним здобуткам створеної Богданом Хмельницьким козацької держави, змінам міжнародно-правового статусу України в останній чверті XVII – на початку XVIII ст. З інтересом читаються статті, присвячені боротьбі проти польської колонізації на Правобережній Україні та гайдамацькому руху, переформуванню території краю під владою Російської імперії. Чимало нового архівного матеріалу введено в обіг при висвітленні подій національно-визвольного і селянсько-повстанського руху на Черкащині у 1917–1920 рр., червоного терору та масових репресій міжвоєнного часу. Досить докладно висвітлюються також злочини німецького окупаційного режиму, підпільно-партизанський рух на території краю, суспільно-економічні процеси 1944–1991 р. Окрема стаття присвячена розвитку краю в умовах державної незалежності України з акцентом на відродженні й збереженні історико-культурної спадщини. Хотілося б, щоправда, щоб автори більш реалістично подали баланс звершень і прорахунків – про останні сказано надто лаконічно, у кількох абзацах.

Останній, третій розділ книги – це вихід у сферу етнографії, культури і побуту. Тут зібрано цікаві матеріали про народні звичаї, свята, обряди, традиції храмового й народного будівництва, джерела музично-пісенної творчості. Понад чверть обсягу видання займають додатки – з посиланнями на архівні й опубліковані джерела, а також покажчики імен і населених пунктів.

Отже, маємо добротне документоване видання з історії Шевченкового краю. Особливо цінне воно тим, що є по суті першим й інформаційно насиченим. Щоправда, про те, наскільки

ки авторам вдалося піти далі у порівнянні зі своїми попередниками, читачеві судити буде важко, бо пронумеровані посилання до вступу виявилися загубленими (на стор. 464 огляд літератури і джерел починається з розділу I).

Оскільки серія «Історія регіонів України», очевидно, матиме продовження, хотілося б побажати авторам більшої теоретико-методологічної чіткості у визначенні жанру та напрямку своїх видань. Вважаю, що концепти «мікрорегіон», «мікрорегіональна історія», які були запропоновані у книзі про Лисянщину і виявилися «незатребуваними» у рецензованому виданні, можуть бути дуже вдалою структурною домінантою такого типу досліджень. Отже, варто подбати про те, щоб вписати новий науковий напрям – дослідження мікрорегіональної історії – у загальну структуру історичної регіоналістики, представивши водночас вихід у сферу міждисциплінарності як ознаку його відмінності від «класичного» історичного краєзнавства.

Я.В.Верменич (Київ)

Карев Д.В. Белорусская и украинская историография конца XVIII – начала 20-х гг. XX в. в процессе генезиса и развития национального исторического сознания белорусов и украинцев. – Вильнюс: ЕГУ, 2007. – 312 с.

Карев Д.В. Білоруська й українська історіографія кінця XVIII – початку 20-х рр. XX ст. у процесі генезису й розвитку національної історичної свідомості білорусів та українців. – Вільнюс: ЄГУ, 2007. – 312 с.

Монографія відомого білоруського дослідника Дмитра Володимировича Карева, яка побачила світ у видавництві Європейського гуманітарного університету (Вільнюс), без перебільшення має піонерний характер, оскільки репрезентує одразу кілька цілком нових напрямів історіографічних досліджень. Відтак потрібно не тільки запропонувати її огляд українському читачеві, а й бодай коротко окреслити ті перспективи, які пропонує автор. Монографія виконана у доволі трудомісткому, а тому й не дуже поширеному жанрі аналітичної компаративної історіографії. До її новаційних аспектів також можна зарахувати широке глумачення історіографічного процесу, який, на думку дослідника, включає в себе не тільки генезу власне наукового знання, але і його постійну суспільну рефлексію на рівні елітної та масової історичної свідомості. Перспективною є спроба здійснення типології історіографічних джерел, що працює на становлення нового напрямку – «джерелознавство історіографії».

Рецензована монографія має неабияку наукову та суспільну актуальність, оскільки пропонує авторський погляд на проблеми, які становлять значний інтерес як у загально-методологічному плані, так і щодо розгляду конкретних дослідних тем і сюжетів. Автор утілює досить амбітний науковий проект, який полягає у дослідженні проблеми становлення білоруської національної історіографії («текст» в авторському розумінні) у зіставленні з аналогічним процесом у межах української історичної науки («контекст») і самоусвідомлення білорусів та українців періоду модерного націєтворення кінця XVIII – початку 20-х рр. XX ст. У монографічному форматі таке дослідження здійснено вперше. Запропонований порівняльний підхід видається повністю виправданим, оскільки обидва народи перебували в доволі подібній підімперській ситуації і вирішували аналогічні завдання як у сфері ідентифікації, так і щодо формування нової якості власного історичного знання. При цьому автор демонструє справді фахове розуміння цих складних процесів. Вони розглянуті відповідно до реальної альтернативної історіографічної ситуації, коли за «право на життя» змагалися не тільки вказані національні парадигми, але й домінуючі у силу політичних чи культурних обставин «річпосполитські», «західноруські», «спільноруські», «литовські» та інші інтелектуальні й ідеологічні конструкти.

Монографія має традиційну структуру і побудована на класичних науково-методичних принципах. У першій главі автор подає детальний аналіз історіографії проблеми та джерельної бази, необхідної для її студіювання. Упадає в око, що остання є доволі представницькою й окрім власне історіографічних джерел включає велику кількість неопублікованих документальних матеріалів із багатьох архівів Східної Європи, які вперше вводяться до наукового обігу. Урізноманітнює джерельну базу періодика, публі-